

УДК 332.055.2:338.43

DOI 10.32755/sjeducation.2023.01.216

ВИКЛИКИ ТА ПРОБЛЕМИ АГРАРНОЇ ГАЛУЗІ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ

Сіренко Крістіна Юріївна, кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри економіки та соціальних дисциплін,

Академія Державної пенітенціарної служби

(14000, Україна, м. Чернігів, вул. Гонча, 34,

e-mail: user.ks563@gmail.com)

ORCID: 0000-0003-2705-0924

Мета статті полягає в проведенні комплексної оцінки основних проблем аграрної галузі під час воєнного стану в Україні. Війна надзвичайно ускладнила функціонування сільськогосподарського виробництва через розрив логістичних ланцюгів, знищення інфраструктурних об'єктів, екологічні катастрофи на корпоративних тваринницьких комплексах, блокування ринків збуту, зростання цін на сільськогосподарські добрива. Агрохолдинги монополізують державну підтримку всього аграрного сектора, розвивати сімейне фермерство надзвичайно складно, а в перспективі може стати неможливим. Для досягнення поставленої мети у статті використувалися методи узагальнення, наукової абстракції, системного та економічного аналізу. У статті доведено, що вкрай необхідною на сьогодні є міжнародна підтримка у відбудові України, яка має базуватися на приватних інвестиціях із залученням новітніх технологій, розширенням торговельно-економічного співробітництва, посиленням євроінтеграційних процесів та реалізацією нових проєктів в Україні, зокрема пов'язаних з виробництвом. Запропоновано стратегічні напрямки розвитку аграрної сфери, а саме розширення доступного кредитування; збільшення обсягів ресурсів, які надаються нашими іноземними партнерами; запуск додаткових програм лізингу сільськогосподарської техніки, яка не виробляється в Україні, або виробництво якої було унеможливлено через руйнування чи пошкодження виробничих потужностей; продовження реалізації проєкту ФАО щодо забезпечення фермерів насінням, залучення до програми постачання насіння держав-партнерів на двосторонній основі (за прикладом Франції); забезпечення задоволення потреб аграріїв у засобах захисту рослин; розбудова терміналів для аграрної продукції поблизу державного кордону України з державами ЄС, розширення пропускну здатності автомобільної та залізничної інфраструктури.

Ключові слова: аграрна галузь, державна підтримка, фінансування, сільськогосподарське виробництво, міжнародна підтримка.

CHALLENGES AND PROBLEMS OF THE AGRICULTURAL INDUSTRY DURING MARITAL LAW IN UKRAINE

Sirenko Kristina, PhD in Economics, Associate Professor,
Associate Professor of the Department of Economics and Social Sciences,
Academy of the State Penitentiary Service
(34 Honcha Street, Chernihiv, 14000, Ukraine,
e-mail: user.ks563@gmail.com)
ORCID: 0000-0003-2705-0924

The purpose of the article is to conduct a comprehensive assessment of the main problems of the agricultural sector during martial law in Ukraine. The war has extremely complicated the functioning of agricultural production due to the breakdown of logistics chains, destruction of infrastructure facilities, environmental disasters at corporate livestock farms, blocking of sales markets, and rising prices for agricultural fertilizers. Agriculture holdings monopolize state support for the entire agricultural sector, making it extremely difficult to develop family farming, and in the future it may become impossible. To achieve this goal, the article uses the methods of generalization, scientific abstraction, systemic and economic analysis. The article proves that international support for the reconstruction of Ukraine is extremely necessary today, which should be based on private investment involving the latest technologies, expanding trade and economic cooperation, strengthening European integration processes, and implementing new projects in Ukraine, in particular, related to production. Strategic directions for the development of the agricultural sector have been proposed, namely the expansion of affordable lending; increasing the amount of resources provided by our foreign partners; launching additional leasing programs for agricultural machinery that is not produced in Ukraine or whose production was made impossible due to the destruction or damage to production facilities; continuing the implementation of the FAO project to provide farmers with seeds, involving partner countries in the seed supply program on a bilateral basis (following the example of France); ensuring that the needs of farmers for plant protection products are met; building terminals for agricultural products near the state border of Ukraine with the EU, expanding the capacity of road and rail infrastructure.

Key words: *agricultural sector, state support, financing, agricultural production, international support.*

Постановка проблеми. У 2022 році через війну, розв'язану росією проти нашої держави, величезних збитків зазнали різні галузі української економіки. Надзвичайно сильно постраждав аграрний сектор. Зокрема, понад 20 % орних земель нині не під контролем України, а під окупацією. Це здебільшого землі, які давали країні ранні зернові (озиму пшеницю, частково озимий ячмінь) та частково соняшник. І саме вони найбільш заміновані. За даними експертів, станом на кінець 2022 року українська аг-

рарна галузь зазнала прямих збитків на суму 6,6 млрд дол. і непрямих – на суму майже 35 млрд дол. Найбільша частина прямих втрат – знищена сільськогосподарська техніка, вартість якої сягає 3 млн дол. Однак це лише приблизні збитки, адже, як зазначають економісти, повністю оцінити їх можна буде лише після закінчення війни. Значних збитків зазнала й галузь тваринництва. Тут фермери й пасічники втратили ресурсів на суму близько 362 млн дол.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сучасному стану, проблемам і перспективам розвитку аграрної галузі присвятили свої праці такі дослідники: І. В. Бурачек, В. А. Вергунов, В. А. Голян, М. П. Денисенко, В. О. Іванченко, О. М. Ільчук, В. Г. Чернишев та ін. Однак значна кількість питань вимагає додаткових наукових досліджень та є актуальними сьогодні.

Формування цілей статті полягає в проведенні комплексної оцінки основних проблем аграрної галузі під час воєнного стану в Україні.

Виклад основного матеріалу. Українське сільське господарство характеризується деформованою аграрною структурою, що охоплює:

- 1) індивідуальний сектор, орієнтований на традиційні товари і внутрішній споживчий ринок, забезпечення внутрішньої продовольчої безпеки;
- 2) корпоративний сектор, до складу якого входять агрохолдинги й великі сільськогосподарські підприємства зі значною часткою іноземного капіталу, орієнтованого на постійне розширення монокультуризації та експорту.

Агрохолдинги так масштабно лобіюють свої інтереси, що, попри високі доходи від підприємницької діяльності, монополізують державну підтримку всього аграрного сектора (до війни 5–10% найбільших сільськогосподарських підприємств забирали 70–80% загальнонаціональних коштів для заходів підтримки сільського господарства). Водночас доходи агрохолдингів оподатковуються за спрощеною системою, їхні прибутки у великих масштабах освоюються через податкові гавані (включно з Кіпром і Британськими Віргінськими островами), через що потерпає місцевий розвиток і суспільні блага України. Крім то-

го, ці суб'єкти отримують значні інвестиційні ресурси таких інституцій, як Світовий банк, Міжнародний валютний фонд, Європейський банк реконструкції і розвитку. Усі ці аспекти функціонування агрохолдингів призводять до недобросовісної конкуренції з іншими суб'єктами агропродовольчого ринку України, чинять фізичний та економічний тиск на особисті й сімейні та фермерські господарства, обмежуючи їм доступ до факторів виробництва (сільськогосподарських угідь, засобів виробництва) і збуту, а також знижуючи їхні доходи (шляхом зниження закупівельних цін, завищення цін на засоби виробництва). У таких умовах розвивати сімейне фермерство надзвичайно складно, а в перспективі (враховуючи контроль агрохолдингів над сільськогосподарськими угіддями й виробничими ланцюжками) може стати неможливим [1].

Якщо говорити про Чернігівщину, то навесні 2022 року після визволення територій фермери активно долучилися до розмінування. Не чекали, коли влада сконтактує з рятувальниками й організує процес розмінування. Фермери щороку мають якісь виклики, але борються за свою справу. Тому й роботу з розмінування було проведено досить швидко. Саперні роботи на одному гектарі землі коштують фактично стільки, скільки коштує сама ця земля, тобто приблизно 40–50 тисяч гривень за гектар. Дуже важко знайти такі кошти, особливо тим фермерам, які все втратили через війну.

Українська зернова асоціація прогнозує, що посівні площі скоротяться в 2023 році приблизно на 40 %, а отже, майже удвічі зменшиться обсяг виробництва зерна, якщо порівнювати з довоєнними роками. Українських фермерів навесні очікують однакові проблеми:

- дорогі добрива і нестача коштів для їх закупівлі (до відсутності обігових коштів призвів непроданий урожай, в окремих господарствах зерно на складах лежить ще з 2021 року);

- низькі ціни на агропродукцію та проблеми з логістикою;

- масове блокування податкових накладних. Машина може два тижні стояти в черзі на розвантаження. Тому продукція є, а грошей від неї немає. А кожний продаж одразу викликає підозри в податкової, відповідно – блокування накладних. Через це

складно працювати з постачальниками. Одні накладні вдається розблокувати, інші – ні. Вже є рішення суду про розблокування, але податківці не хочуть їх виконувати;

– обмежений доступ до фінансів. На українському ринку через надмірну пропозицію зернових та олійних культур ціна залишається значно нижчою, ніж на світовому. Таким чином аграрії недоотримують частини виторгу. Окрім того, через обмежений обсяг банківських ресурсів та здорожчання капіталу ставки кредитування в Україні зросли більше ніж удвічі. Пільгові програми, запропоновані урядом, не покривають повністю потребу у фінансуванні [2].

Ще однією особливістю весняної посівної стане відмова від сівби пшениці на користь олійних культур. Якщо 2021 року був рекордний урожай зернових та олійних культур – 108 мільйонів тонн, 2022 року – понад 60 мільйонів тонн, то 2023 року планується 34 мільйони тонн, оскільки більшість проєктів заморожено, відкладено чи анульовано. Планується менше сіяти кукурудзи, тому що вона потребує багато дорогих азотних добрив, а виробники закупили їх уже менше. Ціна на добрива зросла до 37,5 тис. грн за тону. Для порівняння: торік була ціна 18 тис. грн/т, а 2021 року добрива коштували 9 тис. грн/т [3]. Очевидно, аграрії перейдуть на соняшник і сою, які дають менший урожай, ніж кукурудза. Крім того, досить великий обсяг кукурудзи збирають узимку. Це означає, що поля не будуть належно підготовлені до весни – отже, багато фермерів не захочуть сіяти на них кукурудзу.

Однак, на думку експертів, зменшення врожаю зернових 2023 року не вплине на українських споживачів, адже навіть під час війни аграрії вирощують набагато більше, ніж необхідно для внутрішнього споживання. Утім, варто очікувати подорожчання: на вартість кінцевого продукту вплине безліч факторів. Зокрема, проблеми з логістикою, здорожчання палива, електроенергії тощо.

Додаткових труднощів додає атака рф на інфраструктурні об'єкти. Відсутність електроенергії вже негативно вплинула на роботу підприємств, керівники змушені звільнити частину працівників, як результат – маємо менші обсяги кінцевої продукції.

Пережити негативні наслідки війни аграріям допомогли український уряд і міжнародні партнери. Загалом за рік фермери отримали понад 90 млрд гривень кредитів від держави, з них 40 млрд – за програмою пільгового кредитування «Доступні кредити 5-7-9 %».

За підтримки ЄС та Світового банку запрацював Державний аграрний реєстр – цифровий хаб для аграріїв. Завдяки партнерам аграрії отримували насіння, рукави для зберігання зерна, техніку. Великий акцент – на підтримку виробників. Понад 40 тисяч аграріїв отримали за програмою «Доступних кредитів 5-7-9 %» понад 90 мільярдів гривень, 1,6 мільярда гривень від ЄС пішли на дотації за різними напрямками. Працювала програма підтримки малих сільгосптоваровиробників: ЄС надав на цю програму 50 мільйонів євро. Гранти за програмою «єРобота»: на створення й розвиток садів надали понад 321 мільйон гривень, теплиць – майже 56 мільйонів [4].

Завдяки Світовому банку гроші на це закладено й на 2023 рік. Працюватиме й програма «5-7-9%». Триватимуть виплати на гектар та худобу (80 мільйонів доларів), 50 мільйонів доларів заплановано на підтримку переходу елеваторів на альтернативні види енергозабезпечення, зокрема твердопаливні котли [5].

Профільне міністерство та Міжнародна фінансова корпорація (IFC) підготували на 2023 рік програму підтримки пільгового кредитування великих агропідприємств на загальну суму понад мільярд доларів. Зокрема, планується міжнародна допомога на придбання сушарок і генераторів для аграріїв, для підтримки тваринництва та на розвиток альтернативних джерел електроенергії. Нині міністерство веде переговори з IFC про зменшення суми кредитів для підприємців, обговорюють можливість залучення українських банків до програми, щоб кредити змогли отримати середні агровиробники.

На сьогодні зерновими коридорами вже експортовано понад 15 мільйонів тонн агропродукції. Враховуючи наші значні логістичні проблеми, цілком зрозуміло, що основними країнами-імпортерами є сусідні країни: Румунія, Польща та Угорщина. Також значні обсяги закупівлі завдяки роботі «зернового коридору» здійснює Туреччина.

Висновки. Однак, щоб вижити й отримати прибуток, недовідстатньо просто засіяти площі одним соняшником і чекати закінчення війни. Треба вже зараз будувати нову стратегію розвитку аграрної галузі з урахуванням нових трендів, які наступними роками відіграватимуть вирішальну роль. Стратегічними напрямками нової стратегії має бути:

1. Розмінування сільськогосподарських угідь (насамперед на звільнених територіях тих, які розташовані поза зоною досяжності артилерійських систем та РСЗО держави-агресора), залучення до цього саперів і техніки держав-партнерів.

2. Забезпечення підприємств АПК додатковим фінансовим ресурсом для посівної за рахунок:

– розширення доступного кредитування в рамках держпрограми «5-7-9 %» (у 2022 році аграріям надано майже 41,2 тис. кредитів на загальну суму 90,9 млрд грн), а також грантової програми «єРобота» на створення або розвиток садівництва, ягідництва та виноградарства і створення теплиць (надано у 2022 році 378 млн грн, загальна площа господарств – 1087,46 га);

– збільшення обсягів ресурсів, які надаються нашими іноземними партнерами. Зокрема, Світовим банком через Фонд часткового гарантування кредитів у сільському господарстві; окремими державами-партнерами, що акумулюють кошти в рамках програми Grain from Ukraine (таких нині більше тридцяти); європейської програми Interreg NEXT Black Sea Basin Programme – для розвитку рибної галузі), укладання додаткових кредитних договорів на двосторонній (приклад – договір з Німеччиною) або багатосторонній основі (зокрема, через Всесвітню продовольчу організацію ООН).

3. Забезпечення агровиробників технічними засобами за рахунок:

– розширення програм лізингу сільськогосподарської техніки вітчизняного виробництва (виділення додаткової державної підтримки, відтермінування строків внесення лізингових платежів);

– запуску додаткових програм лізингу сільськогосподарської техніки, яка не виробляється в Україні, або виробництво якої було унеможливлено через руйнування / пошкодження виробничих потужностей (у тому числі за допомогою ресурсів зарубіжних партнерів);

– продовження реалізації проєкту ФАО щодо забезпечення фермерів насінням, залучення до програми постачання насіння держав-партнерів на двосторонній основі (за прикладом Франції);

– забезпечення задоволення потреб аграріїв у засобах захисту рослин. У 2022 році загальний рівень потреби задоволено на 96,4 %, у тому числі щодо гербіцидів – 92,0 %; але якщо вивести за дужки регіони, де ведуться бойові дії і забезпечити потреби фізично неможливо, то на підконтрольних і мирних територіях є вузькі місця; наприклад, Миколаївська область мала дефіцит стосовно засобів захисту рослин у 16,2 %, Рівненська область – 9,5 % потреби, у тому числі щодо гербіцидів – 17,4 і 9,5 % відповідно;

– разом з підприємствами АПК і мережами постачальників нафтопродуктів гармонізувати за обсягами, часом і в регіональному розрізі логістику постачання та створення розосереджених запасів нафтопродуктів для весняної посівної, щоб уникнути повторення паливної кризи весни 2022 року.

4. Забезпечення реалізації проєкту ЄС «Шляхи солідарності» – розбудова терміналів для аграрної продукції поблизу державного кордону України з державами ЄС, розширення пропускної спроможності автомобільної та залізничної інфраструктури [6].

Важливими питаннями для України є міжнародна підтримка у відбудові нашої держави, яка має базуватися на приватних інвестиціях із залученням новітніх технологій, розширення торговельно-економічного співробітництва, посилення євроінтеграційних процесів та реалізація нових проєктів в Україні, зокрема пов'язаних з виробництвом.

Список використаних джерел

1. Малолеткова О. Аграрний фронт: виробники справу не зраджують. *Урядовий кур'єр*. URL: <https://ukurier.gov.ua/uk/articles/agrarnij-front-virobniki-spravu-ne-zradzhuyut/> (дата звернення: 07.02.2023).

2. Прогнози та сценарії відновлення аграрного сектору України в 2023–2025 рр. *УкрАгроКонсалт*. URL: <https://ukragroconsult.com/news/prognozy-ta-scenariyi-vidnovlennya-agrarnogo-sektora-ukrayiny-v-2023-2025rr/> (дата звернення: 18.02.2023).

3. Сільське господарство та війна: результати воєнного року та прогнози на 2023. *ДОБА*. URL: <https://doba.te.ua/post/64242> (дата звернення: 14.02.2023).

4. Агросектор України під час війни – інфографічний довідник за 2023 рік. *Гаряча агрополітика*. URL: <https://agropolit.com/spetsproekty/1003-agrosektor-ukrayini-pid-chas-viyni--infografichiy-dovidnik-za-2023-rik> (дата звернення: 19.01.2023).

5. Кравчук О. Виклики-2023 для аграрної галузі: з яким досвідом АПК входить у новий рік. *MIND*. URL: <https://mind.ua/openmind/20251582-vikliki-2023-dlya-agrarnoyi-galuzi-z-yakim-dosvidom-apk-vhodit-u-novij-rik> (дата звернення: 14.02.2023).

6. Гетманцев Д. Економіка воєнного часу. Що необхідно зробити для посилення стійкості країни під час війни. *Delo.UA*. URL: <https://delo.ua/economy/ekonomika-vojenного-casu-shho-neobxidno-zrobiti-dlya-posilennya-stiikosti-krayini-pid-cas-viini-410675/> (дата звернення: 21.02.2023).

References

1. Agrarian front: producers do not betray the case, available at: <https://ukurier.gov.ua/uk/articles/agrarnij-front-virobniki-spravu-ne-zradzhuyut/> (accessed at 07 February 2023).

2. Forecasts and scenarios for the recovery of the agricultural sector of Ukraine in 2023-2025, available at: <https://ukragroconsult.com/news/prognozy-ta-scenariyi-vidnovlennya-agrarnogo-sektora-ukrayiny-v-2023-2025rr/> (accessed at 18 February 2023).

3. Agriculture and war: results of the war year and forecasts for 2023, available at: <https://doba.te.ua/post/64242> (accessed at 14 February 2023).

4. Agricultural sector of Ukraine during the war - infographic guide for 2023, available at: <https://agropolit.com/spetsproekty/1003-agrosektor-ukrayini-pid-chas-viyni--infografichiy-dovidnik-za-2023-rik> (accessed at 19 January 2023).

5. Challenges-2023 for the agricultural industry: with what experience does the agricultural industry enter the new year, available at: <https://mind.ua/openmind/20251582-vikliki-2023-dlya-agrarnoyi-galuzi-z-yakim-dosvidom-apk-vhodit-u-novij-rik> (accessed at 14 February 2023).

6. Economy of wartime. What must be done to strengthen the stability of the country during the war, available at: <https://delo.ua/economy/ekonomika-vojenного-casu-shho-neobxidno-zrobiti-dlya-posilennya-stiikosti-krayini-pid-cas-viini-410675/> (accessed at 21 February 2023).